

nekaterih kategorij, vezanih predvsem na logično-pomensko ravnino jezika. Vsekakor je to znanstveno delo dobra relevantna strokovna osnova za vse nove priročni-ke, namenjene čimbolj učinkovitemu poučevanju in sploh učenju bodisi japonščine bodisi slovenščine. Tovrstni izsledki so zelo potrebni tudi pri razvoju teorije prevajanja in tolmačenja ter pri strojnem prevajanju.

Avtorica s svojim védenjem, veliko sistematičnostjo in navsezadnje tudi z vztrajnostjo dokazuje, da je kontrastivno preučevanje tako različnih

in oddaljenih jezikovnih sistemov lahko tudi prednost – ravno kontrastivna obravnava namreč pogosto omogoča veliko bolj temeljito razvrščanje in tipologizacijo tistih jezikovnih pojavov in problemov, iz katerih ne vidimo izhoda ali pa vsaj nimamo tolikšnega razgleda tisti, ki se preveč od blizu vsakodnevno z njimi ukvarjamo.

Andreja Žele

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU
andrejaz@zrc-sazu.si

Polona Gantar, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Lingua Slovenica 3). 279 str.

Korpusni pristop je ne glede na svojo sedaj že več kot dvajsetletno zgodovino še vedno svež in razmeroma nov način raziskovanja jezika. Z obsežnejšimi podatkovnimi zbirkami lažje spremljamo dejansko stanje v jeziku in preverjamo tudi svoj jezikovni občutek (ki se mu kljub vsemu ne moremo nikoli povsem odpovedati) ali jezikovno intuicijo, kakor jo imenuje avtorica knjige *Stalne besedne zveze v slovenščini* Polona Gantar.

Avtorica je svoje delo razdelila na tri dele, in sicer *Korpusni pristop v leksikologiji in frazeologiji*, *Mesto večbesednih leksikalnih enot v slovenskem leksikalnem fondu* ter *Vlogo korpusov pri prepoznavanju in analizi večbesednih leksikalnih enot*.

Če so dosedANJI slovenski priročniki, ki so predstavljali način dela s korpusi, opisovali predvsem, kako se je treba lotiti dela in iskati uporabne podatke (prim. Vojko Gorjanc 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*), prinaša knjiga Polone Gantar pomemben odgovor na vprašanje, *zakaj* je treba uporabljati korpuse. Vse prevečkrat se še celo med študenti slovenistike pojavi, sicer bolj tiha, pa vendar še vedno izražena misel, da so se vendar odločili za študij jezika in ne računalništva, bolj uveljavljeni jezikoslovci pa korpusnim analizam radi očitajo tudi možne »zlorabe« pri interpretacijah. Vse tovrstne pomisleke avtorica gladko in jasno, ne da bi se v tovrstne provokacije sploh spuščala, odpravi v prvem poglavju, ko razlaga način in namen dela s korpusi, opisuje in predstavlja rezultate statističnih

analiz ter uvaja nekatere primernejše izraze za opisovanje stalnih besednih zvez v slovenščini, ki so se doslej vse prevečkrat opisovale predvsem z oznako *ekspresivno*. Hkrati predstavi tudi oba referenčna korpusa za slovenščino – *FIDA* in *FidaPLUS* – ter njuna orodja, ki omogočajo jezikoslovne analize. Še pred nekaj leti zaradi omejenega dostopa do interneta in posebnih pogodb pravzaprav ne najlaže dostopen korpus *FIDA*, je nadomestil korpus *FidaPLUS* s približno šestkrat večjim obsegom besed, njegova dostopnost pa je zaradi sklepanja pogodb o uporabi preko spleta in splošne lažje dostopnosti do interneta tudi širša.

Avtorica pri prepoznavanju in analizi večbesednih leksikalnih enot izhaja najprej iz absolutne pogostosti *besede* in njene oblike, ki jo nadgrajuje z določanjem *fraznega jedra* kot relativno trdne zveze, za katero v korpusu ugotavlja, ali je v postopku leksikalizacije pridobila status samostojne leksikalne enote. Pri tem vključuje tudi zveze z doslej na račun predmetnopomenskih pogosto prezrtimi slovničnopomenskimi besedami, ki zlasti v zvezi z glagoli tvorijo nove pomene in posledično vežejo nase drugačne kolokatorje (npr. *pasti na*, *pasti v*, *pasti z/s*). Frazno jedro tvori glede na dobljene (primerno visoke) statistične vrednosti kubične vzajemne verjetnosti sopojavitev (MI^3) in logaritemskega razmerja verjetja (LL) konkordančnih jeder, ki poleg absolutnih sopojavitev dajejo prave podatke o dejanski trdnosti zveze. Na koncu prvega dela si tudi avtorica postavi še vedno aktualno vprašanje, kako obsežen mora biti

seznam konkordanc, ki jih je treba analizirati, da lahko identificiramo pomene posamezne leksikalne enote, in opozarja, da se pogosto zgodi, da sobesedilo, ki ga izkazuje konkordanca, ne zagotavlja ustrezne informacije (predstavlja pravega pomena), ki ga večbesedna leksikalna enota izraža v (so)besedilu, zato je treba preučiti obsežnejše besedilno okolje, kar omogoča klik na referenčno oznako odstavka.

V drugem delu Polona Gantar umešča večbesedne leksikalne enote v celotni slovenski leksikalni fond, saj samo njihova večbesednost ne zahteva uvrstitve na (zgolj) eno ravnino. Opredeljuje značilnosti temeljnih pojmov, tj. frazeološke in leksikalne enote, njune definicijske lastnosti glede na posamezne tipološke vidike, kar je posebna odlika, saj tako prispeva k nedvoumnosti uporabljenih pojmov in opozarja na prekrivnost ali drugačno pojmovanje uporabljenih izrazov v drugih metodoloških pristopih. Ves čas opozarja tudi na pomemben prispevek, ki ga omogoča prav korpusni pristop s svojo statistično neodvisnostjo, in sicer da so meje med prosto besedno zvezo, oblikovano po slovničnih pravilih jezika (kolikor je ta zaradi svojih vendarle omejenih zmožnosti pomenskega povezovanjares»prosta«), in besedno zvezo, ki predstavlja samostojno poimenovalno enoto, njen pomen pa je načeloma razviden iz pomenov sestavin, zabrisane in propustne. Ob tem opredeljuje tudi pojem *besede*, *proste* in *stalne besedne zveze* ter v zadnjih letih vedno bolj razširjene *kolokacije* kot pomensko prozorne enote, ker je pomen celotne zveze mogoče razbrati iz posameznih

sestavlin (gre pa za pogost, značilen vzorec ali po angleški teoriji povzeto *tipično besedno kombinacijo*).

Osrednje mesto je namenjeno frazeologiji in frazeološkim enotam, ki glede na svoje sestavne dele izkazujejo samostojni, od sestavnih delov neodvisni – t. i. frazeološki pomen. Frazeološke enote (v nadaljevanju FE) avtorica opazuje glede na njihove oblikovne (izrazne), funkcijske oziroma skladenjske in pomenske lastnosti. Prav pri opazovanju pomenskih lastnosti FE avtorica večkrat pokaže, da enobesedne ustreznice, ki sicer ohranjajo morfološko podobo besedne zveze, ne morejo v celoti nadomestiti pomenske vrednosti večbesednih enot. Drugi del knjige odlikuje tudi veliko nazornih zgledov, ki pojasnjujejo problematiko jasne zamejitve ali razvrščanja frazeoloških enot, predstavlja (ne)zmožnost njihove pretvorbenosti, njihovo variantnost in opozarja na nove pomene, ki se izkazujejo v korpusu. V tesni povezavi z variantnostjo se v zvezi z zgradbo večbesednih leksikalnih enot ugotavlja tudi njihov obseg oziroma sestavni elementi, ki jih je še mogoče imeti za njihov konsistentni del – kar za frazeološki slovar pomeni tudi rešitev problema oblike, v kateri se FE navaja v slovarju. Če »spodnjo mejo« potencialnih FE predstavljajo zveze glagola in predloga ali zaimka, »zgornjo mejo« predstavljajo stavčne in večstavčne FE. Zanimiva je tudi ugotovitev, da je, čeravno stavčne definicije nepravih glagolskih frazemov sugerirajo tudi tipično besedilno vlogo, pregled besedilnih realizacij stavčnih FE v korpusu *FidaPLUS* pokazal, da je možnost uresničevanja stavčne sintagme v dejanskih besedilih zelo

razpršena, navadno predstavlja le eno od možnosti, ki jih taka zgradba predvideva, različnost skladenjskih interpretacij pa ne odigra bistvene vloge pri njihovi pomenski interpretaciji. Zanimivo je predstavljeno tudi podpoglavje o pretvorbenosti, kjer je korpusna raziskava pokazala, da glagolski frazemi podlegajo različnim pretvorbenim procesom, s čimer so ustvarjene nove leksikalne enote, s svojim lastnim pomenom. Vendarle pa avtorica ugotavlja, da je treba upoštevati tudi možnost, da je katera od pretvorbenih oblik za posamezno FE relevantnejša in da zgradbeno podobne FE v korpusu ne izkazujejo vseh pretvorbenih možnosti.

Tretji del monografije predstavlja in opisuje vlogo korpusov tako pri prepoznavanju kot pri analizi večbesednih leksikalnih enot. Identificiranje samostojnih večbesednih leksikalnih enot poteka na podlagi skladenjskih razmerij kot pomenskih lastnosti, ki se realizirajo v njihovih okvirih, zato je preučevanje leksikalnega potenciala jezika hkrati preučevanje razmerij, sintagmatskih in paradigmatskih, v katerih se oblikujejo leksikalne enote. Avtorica se najprej posveti opredelitvi besede, kako se spreminja in oblikuje pomenska vrednost glede na njene kolokabilne lastnosti, s katerimi pomenskimi in skladenjskimi lastnostmi vzpostavlja svoj kolokabilni potencial (npr. metafora, metonimija, protipomenskost) in o velikosti kolokatne paradigme (v kakšnih širinah se besede – kolokatorji – povezujejo z določeno besedo zaradi njenih pomenskih in skladenjskih lastnosti). Pri tem nam je v pomoč tudi seznam različnic za vsako lemo, ki nam

hkrati ponudi koristne napotke o njeni povezovalni moči (katera od oblik je najpogostejša, ob tem pa se je treba zavedati, da nekatere oblike ustrezajo več slovnničnim kategorijam – npr. *barve* so imenovalnik in tožilnik množine ter roditelj ednine). Avtorica pri tem opozarja, da frekvenčni seznam ni nikoli več kot seznam namigov o naravi jezikovnega elementa, preučevanje tega seznama pa nam ponuja napotke, katere možnosti bi bilo smiselno analizirati, saj nekatere besede samo v konkretni slovnični obliki tvorijo potencialne FE (npr. *imeti jajca*, *buriti duhove*, *kazati osle*).

Tudi skladenjska opredelitev besede, ki se je loteva v nadaljevanju, je pomembna, saj prav FE odkrivajo nepričakovana skladenjska razmerja glede na »pravilni jezik« (pri čemer vsaj pri lektoriranih besedilih velikokrat »zmagaja« občutek pravilnosti – npr. *ne briti norce* : *ne briti norcev*), pojavljajo se nepričakovane skladenjske vloge FE (npr. frazeološka predložna samostalniška zveza *iz rok v usta* ne opravlja pričakovanih samostalniških, temveč prislovne stavčenočlenske vloge), in pa podrejanje FE v slovarskem opisu SSKJ na podlagi besednovrstne pripadnosti njene sestavine. Tako večfunkcijskost besede, kakršna je razvidna iz njenega neposrednega besedilnega okolja, opozarja na razmerje med obliko besede, posameznimi skladenjskimi vlogami in njenim pomenom (denimo *pridevnik* in *prislov* v naslednjem primeru – *črna gradnja* in *graditi*, *menjati* (denar) *na črno*).

Avtorica nadaljuje z opisom besedne zveze kot strukturnega in pomenskega organizatorja večbesedne leksikalne

enote, torej s prepoznavanjem *fraznega jedra* na podlagi najpogostejših povezav, ki jih vzpostavlja beseda v jedru konkordančnega niza. Pri tem je po avtoričinem mnenju smiselno uporabljati kompleksne statistične izračune, ki jih korpus *FidaPLUS* ponuja že sam. Glede na temeljitost in jasnost prikazanega nekoliko pogrešamo le podatek (ki je za manj poučenega bralca ali začetnega uporabnika korpusa vendarle dobrodošel), kako visoke naj bi bile vrednosti kubične vzajemnosti (MI³) in logaritemskega razmerja verjetja (LL), da bi bile zanesljiv pokazatelj stalnosti dveh besed oziroma fraznega jedra. Je tu dovolj primerjava z drugimi rezultati ali obstaja absolutna meja, nad katero lahko s precejšnjo zanesljivostjo govorimo o SBZ, ali je to prostor, kjer moramo vendarle uporabiti svojo jezikovno intuicijo, ali se moramo vprašati, kako se lahko izurimo v analizi konkordanc? Kako lahko prepoznamo korpusne šume, kadar ni že na prvi pogled jasno, da gre za televizijski spored? Kako naj te vrednosti razumejo tisti, za katere slovenščina ni prvi jezik? Ob sicer izjemno jasnih tabelarnih predstavitev pa na nekaterih mestih (npr. na str. 203) manj poučeni bralec pogreša še legendo uporabljenih kratic, saj se tako lahko posamezna informacija tudi izgubi.

Praktični primeri, ki so predstavljeni, nazorno prikazujejo tudi pot, po kateri se moramo podati pri iskanju fraznih jeder. Besede z velikim kolokabilnim potencialom tvorijo manj trdne zveze od besed z omejenim številom kolokatorjev, kar je še posebej jasno pri besedah, ki danes niso več

samostojni del besedišča slovenskega jezika (npr. *ločiti zrnje od **plev**, smejati se komu v **brk***). FE tako potencialno tvorijo kolokatorji, ki so za dani pomen nezamenljivi (npr. *sončni kralj*). Zanimivo in nazorno je prikazana tudi besedilna umestitev določenih SBZ in FE, s katerimi so evidentirani tisti elementi besedilnega okolja (povedje, udeleženci in lastnost), kjer so se izbire teh stalnih zvez pokazale kot očitne (npr. predvidljivi upovedovalni vzorci pri besedilni umestitvi fraznih jeder *pasti z/s in pasti_na* s kolokatorji *glava, luna, mars*: a) primerjalni vzorec 'vrednotenje': *počutila sem se, kot bi padla z Lune; gledali so me, kot bi padel z Marsa*; ali b) vprašalni v. 'začudenje', 'zavrnitev': *Ali je tale, ki to piše, padla z Marsa ali kaj?*). Avtorica je svojo pozornost usmerila še na leksikalno in sobesedilno variantnost, dobessedni in frazeološki pomen ter večpomenskost in vse ponazorila s konkretnimi primeri.

Knjiga Polone Gantar *Stalne besedne zveze v slovenščini* enostavno sodi na polico vsakogar, ki se ukvarja z jezikom in svoje izsledke preverja (ali vsaj poskuša preverjati) tudi v korpusu. Temeljito in jasno razpravno besedilo ponazarjajo zanimivi (in tudi

zabavni) zgledi, ki pojasnjujejo, kako se lotiti iskanja, hkrati pa predvsem dokazujejo, da šele besedilni primeri jasno kažejo, kako se razvijajo pomeni FE. Čeprav računalnik lahko kot stalne izpostavi tudi zveze, ki to niso (naj gre za enkratne sopojavitve ali korpusne šume), v knjigi Polone Gantar najdemo opisanih toliko drugih mehanizmov, s katerimi svoje izsledke lahko preverimo, da so takšne stranpoti vse manj verjetne ali skorajda izključene. Posebno vrednost pa knjigi daje jasno zavedanje, da je celotno delo namenjeno tudi in predvsem leksikografom pri sestavljanju slovarja, kakršnega potrebujemo danes, slovarja, ki bo ponazarjal s primeri splošnega jezika in ne bo prekomerno izpostavljajal literarnih zgledov, kakor je bila navada v preteklosti. Knjiga je izjemen prispevek za sodobno jezikoslovje, zato jo priporočam tako študentom kot uveljavljenim strokovnjakom, zagotovo vas ne bo pustila na cedilu.

Mateja Jemec Tomazin
Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Koper
mateja.jemec@guest.arnes.si